

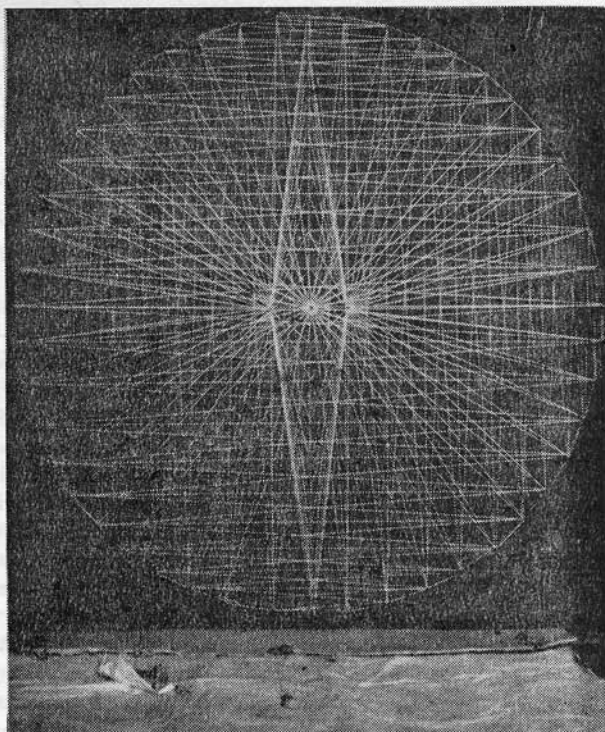
A Szigma-1 és környezetünk művészete

Irány: a műegyetem

A Szigma-1 csoportot a temesvári képzőművészeti líceum néhány tanára alapította. Visszhangot keltő eredményeik, népgazdasági szempontból is hasznos törekvéseik elismeréseként, azok támogatására alakult át az iskola *iparművészeti* arcélúvé. Néhány évvel ezelőtt még Bertalan István is tagja volt a líceum tanári karának. Bementem egyik órájára. A tanulók közönséges gyufásskatulyákat *ragasztgattak* össze határtalan igyekezettel és szorgalommal tömbházformájú szerkezetekké. Változatos konstrukciók készültek, minden diák érvényesítette egyéni elképzeléseit, ötleteit. A legtöbb munkát a mozgatható elemeknek, egységeknek köszönhetően át lehetett alakítani, újabb variációkat lehetett aránylag könnyen és gyorsan kiképezni. „Játék a formával” — talán ez volt a lecke címe. Nem tudom. De akkor láttam a megadott elemek (kereszt, négyzet, háromszög stb.) soros ismételésével készült tusrajzokat, a fapálcikákból összeállított koponya-szerkezeteket, az ötletes kombinációban összekapcsolt mértani alakzatokat...

Mindez szép és roppant érdekes — mondtam —, de a főiskolai felvételi vizsgán továbbra is szokványos kompozíciót, egy kancsó, egy alma lerajzolását kéri a jelölttől. Mi fog történni ezekkel a gyerekekkel? A kérdés nem hozta zavarba, valószínűleg mások is feltették előttem, mindjárt és hangosan válaszolt, hogy a tanulók is hallják: — Állandóan azt hangoztatom, hogy aki valóban művész akar lenni, akiben komoly ambíciók élnek, az ne felvételizzen a képzőművészeti főiskolára, menjen műegyetemre vagy számtan szakra. Akinek kisujjában lesz a matematika, aki otthonos lesz a tervezés tudományában, aki alaposan, a részletekig menően ismerni fogja az anyag tulajdonságait, a bonyolult gépek belső szerkezetét, abból — meggyőződésem —, amennyiben a tehetségnek sem lesz híjával, jó és a mai ember világrészét korszerű eszközökkel kifejező képzőművész válik.

Nem tudom, a temesvári képzőművészeti líceum végzettjei közül hányan felvételiztek és jutottak be a politechnikára. Bertalan István — nem sokkal itt leírt látogatásom után — a temesvári Politechnikai Intézetben vállalt katedrát: harmadik éve formatervezésre tanítja a jövő műépítészeket. Pár hónappal ezelőtti találkozásunkkor boldogan újságot, hogy a fővárosban járt, s megnézte a nemzetközi ipari kiállítást. — Igazán érdekes, izig-vérig korszerű dolgokat a hasonló bemutatókon lehet látni — szögezte le többek között —, s nem a képzőművészeti tárlatokon.

Bertalan István:
Változó azonosság

A két mozzanat felelevenítésével nemcsak Bertalan István művészképzésünk jelenlegi rendszerét elmarasztaló ítéletét szándékoztunk dokumentálni, hanem a Szigma—1 csoport művészi programjának lényeges vonását próbáljuk megközelíteni. A Bertalan István és Constantin Flondor-Străinu vezetésével működő alkotócsoport ugyanis nem tett közzé hangzatos manifesztumokat, így arra vagyunk utalva, hogy a tagok interjú-nyilatkozatai, a tervezett és kivitelezett alkotások alapján vázoljuk fel törekvéseik irányát. Bertalan Istvánék a képzőművészet nálunk bizonyos okoknál fogva mély gyökeret nem eresztő ágazatainak, az idők során mostoha sorsra kárhóztatott műfajainak felkarolására, széles körű érvényesítésére szövetkeztek. Tekintve, hogy a megrögzött előítéletek, a konzervativizmusba hajló hagyománytisztelet, a szokatlantól való idegenkedés a plasztika több területén is a képzelőerő, az alkotókészség elsatnyulásához vezetett, a Szigma—1 csoport sokrétű feladatok teljesítését vállalta magára. Célkitűzései többirányúak, elméleti és gyakorlati jellegűek: 1. a modern tudomány és technika eredményeinek, alapvető törvényszerűségeinek alkotó felhasználása a korszerű plasztikai nyelvzet kialakításában; 2. a mindennapi környezet (közterek, munkacsarnokok, épületbelső stb.) esztétikai kiképzése, harmonikus megszerkesztése; 3. a gépek és közszükségleti tárgyak művészi megtervezése; 4. a műszaki fejlődés kínálta új alapanyagok felhasználása a művészi alkotásban. E komplex célok maradéktalan megvalósítása nem annyira hagyományos iskolákban nevelkedett képzőművészeket kér, mint inkább a korszerű tudományokban jártas, szakmailag jól felkészült

mérnököket. Ezért irányította tanítványait Bertalan István a politechnikára, ezért vállalta a hoinapi építészek oktatását. Híveket nevel a Szigma—1-nek, a tágan értelmezett formatervezésnek, iparesztétikának.

Maxwell démona

Bertalan István egyik régebbi munkájának címében megejtő tömörséggel summázódik törekvései egyik területének kettőssége: a matematikai egyenletek plasztikai átfogalmazása, levezetése és a művészet sejtelmes világának bizonyos fokú megőrzése. „Plasztikai egyenletei“ azt az igazságot sietnek igazolni, hogy a matematika meghatározott struktúrákkal dolgozik — s a modern képzőművészet nem kevésbé. Ezek a képi struktúrák, a bizonyos rend szerint egymás mellé helyezett, egymásba ötvözőtt geometriai alakzatok — Bertalanék szerint — szinte matematikai pontossággal képesek kifejezni, öntörvényű jelrendszerbe foglalni az egyensúlyt, a dinamikát, a szimmetriát, a fejlődés erővonalait és perspektíváit. Bizonyos mértékig a plasztikai szépségekre is vonatkoztatható az, amit Galilei annak idején a tudomány és a természet kapcsolatáról mondott: „A bölcsesség, a természet igazi könyve, a mi közönséges ábécéinktől eltérő betűkkel íródott. Ennek betűi háromszögek, körök, gömbök, gúlák, képek és más matematikai ábrák.“ A perspektívát felfedező Paulo Ucellótól, akinek nagy csatajeleneteit Gilles de La Tourette „élő, eleven egyenleteknek“ nevezte, a „mozgás tudományosan meghatározott, dróthálóba fogott és műanyagba feszített matematikai képleteit“ megalkotó Naum Gabóig a geometriának fontos szerepet juttattak az újkor festői, szobrászai. Napjainkban — bizonyos mértékig a kibernetika hatására — döntő teret hódított a művészi alkotásban a matematika. Számos csoportosulás, irányzat tüzte lobogójára a matematikai és plasztikai formák szimbiózisának megteremtését. A temesvári szigmások szintén munkásságuk fontos elemévé avatták a matematikát. Lucian Codrescu személyében hivatásos matematikus tagja is van a csoportnak, aki nemcsak fémből, plexiüvegből és nyílonszálakból megszerkeszthető „egyenletekkel“ látja el a művészeket, hanem kiszámítja a tervezett térplasztikák stabilitását, ideális arányait is.

A Szigma—1 csoport tagjai részben elfogadják A. A. Moles *Kibernetika és művészi alkotás* című tanulmányában megfogalmazott elvét: „Lévi-Strauss tanítása szerint a strukturalizmus a társadalom és a művészet területére alkalmazott atomelmélet. Az információelmélet két elmélet metszete. A strukturalista elmélettől kölcsönzi az információelmélet (vagy ez kölcsönzi az információelméletnek) az atom, a modell és a modell meghatározó kényszerek, a rendszer fogalmát.

A dialektikus módszertől kölcsönzi az alak és háttér szembeállítását mint az alakszemlélet alapját és az ismétlés elvét, melynek lényege, hogy a választott modellt ismételten meg kell tagadni, hogy szüntelenül megújuló harc árán leküzdhessük fogyatékoságait.“ A Szigma—1 csoport elemek ritmikus ismétlésével, változatos rendszerű megszerkesztésével alkotja meg térplasztikai konstrukcióit, iparművészeti tárgyait. Minden munkának könnyen kielemezhető az alapelemei, „atomjai“; világos megszerkesztésüknek a rendszere is. Programozott gépek ugyancsak elkészíthetnek az alkotások némelyikét. A Szigma—1 csoport plasztikai munkáit mégsem nevezhetjük egyértelműen „mechanikusnak“, a rokonvonások ellenére nem sorolhatjuk be a „kibernetikus művészet“ átfogó kategóriájába. Strukturalista konstrukcióik ugyanis nem tagadnak meg minden közösséget a természettel, az él-ménnyel. Tanulnak a természeti szerkezetekből is; ötleteket a látványyszerű stati-

kusból, a dinamikusból, az erőhatásokat megmutató konstruktívól is bátran mértenek. Bertalan István *Mesés ösvény* című alkotásának keletkezéséről vallotta: „Az élményt Szebenből hoztam. Az ódon város templomaiban egyszerre szólaltak meg a harangok, főséges, mély zenéjük valósággal megrészegített. A felejthetetlen harangjátékot úgy idéztem fel, hogy a fizikát hívtam segítségül. A hang valójában hullámmozgás, ebből a tényből kiindulva határoztam meg plasztikailag is lényegét. A fekete és fehér színű, egymást váltakozva metsző cérnaszál-sávok optikai játékával próbáltam vallani az élményről.“

A Bauhaus örökében

Bertalan István az ábrázoló festéssel való szakítását két dologgal magyarázza: az Eduard Pamfil pszichiáter vezette temesvári bionikus kör tevékenységébe való aktív bekapcsolódásával, valamint a Bauhaus művészeti alapelveinek elmélyültebb megismerésével. A bionika az élő szervezetek birodalmában megfigyelt megoldásoknak technikai megvalósításával foglalkozik. „A bionika annak a gyakorlati biotechnológusnak a működési terepe, akit az azonnali eredmények érdekeinek — állapítja meg Stanislaw Lem. — Ezzel szemben a bionikához közelálló másik kutatási ág, az élő rendszerek modellezése (különösen az idegrendszeré, ennek egyes részeié és az érzékszerveké), amely nem közvetlen, azonnali technikai eredmények elérésére tör, hanem inkább az organizmusok működésének és struktúrájának megismerésére törekszik, a biokibernetika körébe tartozik.“ A temesvári bionikus kör tevékenysége széles skálát fog át; nemcsak a bionika és biokibernetika terén végzett kutatások megtárgyalásával, az elért eredmények értékelésével foglalkozik ülésein, hanem információelmélettel, a modern tudományok egyetemes fejlődésével, a mai filozófiai irányzatokkal, a strukturalizmus kérdéseivel is. A kör munkájában való részvétel nemcsak ihletet szolgáltat a szigmások számára, hanem törekvéseik helyességét is hétről hétre igazolva érzik: az emberi szervezet, az evolúció legfőbb meghatározója a konstrukció. Művészetük lényege itt kereshető, széppé s ugyanakkor hasznossá akarják építeni, szerkeszteni a mindennapok tárgyí kórnyezetét.

Az ambinetális művészet megteremtésének szorgalmazása, a konstruktivizmus alaptételeinek feltétlen elfogadása teremt szoros rokonsági kapcsolatot a Bauhaus és a temesvári Szigma-csoport között. Gyakran idézgetünk újabban a Bauhaus 1919-es — a század művészetének fejlődésében új korszakot nyitó — kiáltványából: „Építészek, szobrászok, festők: térjünk vissza valamennyien mesterségünkhöz... Teremtsünk új kézműves céhet, és hagyjunk fel minden osztálykülönbséggel, mely öntelten határvonalat húz művész és mesterember között. Alkossuk meg együtt a jövő épületét, amely épületet, szobrot és festményt egyetlen egységbe foglal, és amelyet millió munkáskéz emel majd az ég felé, mint új hit kristályszimbólumát.“ Nemcsak az egyes művészeti ágak, a plasztikai műfajok harmonikus egységének megteremtésében igyekeznek megfelelni a Szigma—1 csoport tagjai a Bauhaus tanításának, hanem a felhasznált anyagok változatossága, a csoportmunka megvalósítása tekintetében is. Plexiüveg-lemezekből, alumíniumprofilokból, műanyagcsövekből, huzalból, pléhből, üvegből szerkesztik meg térplasztikai munkáikat, a nagyobb kompozíciók makettjeit, akárcsak Moholy-Nagy László és társai. A Szigma—1 csoport munkáinak jó része tervként, vázlatként, makettként várja a megvalósulást. Négy nagyobb szabású tervüket viszont meg is valósították az utóbbi esztendőben: a téli és tavaszi ajándékozások időszakában a csoport tervei

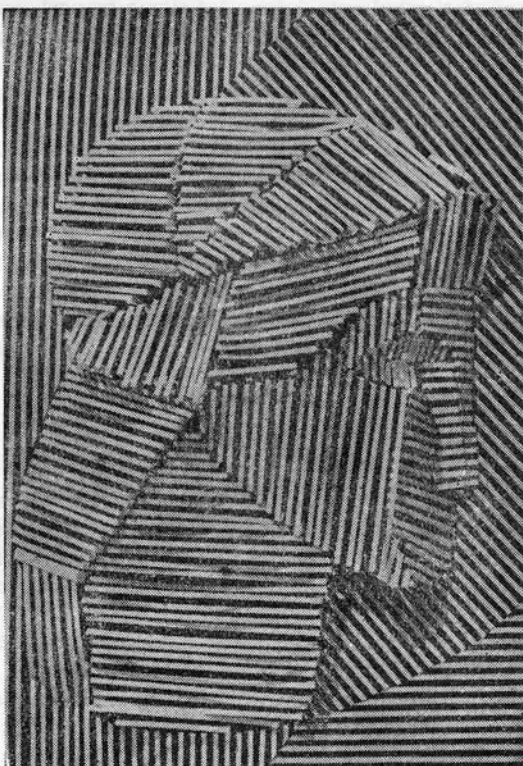
alapján készült dekoratív elemekkel, világítótestekkel díszítik Temesvár főterét, a ploiești-i új szálló előcsarnokába került egyik munkájuk, a temesvári Diákház tágas lépcsőházát teszi otthonossá méreteiben is hatalmas műanyag szerkezetük, megbízást kaptak a korszerűsített Augusztus 23 sugárút cégtábláinak, reklám-feliratainak megtervezésére, amelyből eddig egy borbélyüzlet firmája készült el. Alkotásaikban fontos szerepet juttatnak a fénynek, a színes megvilágításnak, ezért ezek éjszaka mutatják meg teljes szépségüket. A Diákház változatos alakú, az egyes emeletek magasságában felfüggesztett plexiüveg-elemeit, amelyeknek monumentalitása nappali fénynél is szembetűnő, megszabott program szerint különböző irányokból váltakozó színű fényforrások világítják meg. A fények játéka a fekete-féhr lemezeken, az elemeket tartó nyolcszálakon ritmust, belső lendületet kölcsönöz a formailag puritánul tiszta térplasztikának. Bertalan Istvánék jó érzékkel ismerték fel a néhány évtizedes épület adottságait, ötletesen teremtettek összhangot a hagyományos építészeti megoldások és a korszerűséghez szegődött plasztikai célkitűzéseik között. Új szint, bensőséges hangulatot kölcsönöz az épületnek a két éve felszerelt munka. Ritka képzőművészeti feladat — hányan álmodtak már róla — egy utca arculatának plasztikai megtervezése. A szigmásokra ez a munka vár, amelynek fő vonásait, karakterét az elkészült cégtábla még csak sejteni is alig engedi.

A Bauhaus tagjainak munkássága mellett a Szigma—1 csoport tevékenységében következetesen kamatoztatja az op-art mestereinek, mindenekelőtt Victor Vasarelynek, másrészt a világító-szerkezeteket építő Schöffler Miklósnak a tapasztalatait, eredményeit; mesterüknek ismerik el Gabót és Pevsnernt s mindazokat, akiknek hasonló a célkitűzésük: „a művészetnek ki kell lépnie a hagyományos formák keretei közül, s az egész környezet humanizálására kell törekednie...“ Monumentális hatású, a modern építészethez méltón társuló kompozíciókat kell alkotni. Miként Herbert Read írja: „A művész jövődöbéli skálája nem szorítkozik az otthon intimitására, de a monumentálisra sem, hanem az egész környező térre kiterjed: a jövő művésze nem lesz sem festő, sem szobrász, sem építész, hanem olyan plasztikus formák teremője, aki a festőt, a szobrászt és az építészt egy személyben egyesíti.“

Festőnek, grafikusnak, szobrásznak indult művészek, mérnök-szakemberek, matematikusok munkáját summázza végső soron a Szigma—1 csoport. Nagyszerű terveik — épp az elért eredmények jogán — megérdemlik a legmesszebbmenő elismerést és támogatást.

Design

Divatos szó. Magyarul általában ipari formatervezésnek szokás fordítani, habár az angol szó jelentése valamivel gazdagabb... A „design“ meghonosításának szükségességét korán felismerte a Szigma—1 csoport. A Bauhaus-iskola nyomdokain haladva jutottak el a gyáripari termelés, a technikus művészet formanyelvének elsajátításához, törvényszerűségeinek alkotó elemzéséhez. Nemcsak a mindennapi élet díszleteinek megtervezése hárul korunk művészeire — hogy a színházi életből vett hasonlattal éljünk —, hanem a kellékeké is. Nemcsak az építészetet, a térszobrászatot, a festészetet kell megszabadítani évszázados kötöttségeitől, az újjáalakítás programjába *minden* beletartozik: háztartási eszközök, bútorok, munkagépek, világítótestek, kiállítástechnika, reklám, plakát, nyomdaművészet, fényképezés, ruházat... Bertalan István diákjaival rendeztette be néhány évvel

Szigma—1: Portré

ezelőtt a „Bega“ élelmiszerüzlet kirakatait, címkék tervezésével bízta meg őket. Hatásosan képezte ki a műépítészhallgatók termunkáinak kiállítását a Várba-
tyában; a mértani elemek, a betűkombinációk, a grossfotók, a makettek a bemu-
tatott rajzokat tágabb összefüggésbe helyezték, hiteles atmoszférát teremtettek szá-
mukra. Bertalan István és társai új munkacsarnokok berendezésére is gondolnak,
s rajzlapokon felvázolták a modern alakú világítótestek, az új gépek és szerzár-
mok általuk jónak sejtett formáit. Belső berendezési tárgyakat is terveztek. Játé-
kok tervezésére is ajánlatot tettek. Nem rajtuk múlt, hogy elképzeléseik még
nem valósulhattak meg. A bizalmatlanság, az értetlenség ellenére, amely ez irá-
nyú munkájukat mindedig fogadta, hisznek a hazai *tárgyformálás* jövőjében,
amely az ember kényelmét, örömet fogja szolgálni a legteljesebb humánus jegy-
ben. A célszerűnek és esztétikusnak tervezett művek, a művészien megkonstruált
tárgyak a sorozatgyártás feltételei között tömegcikké varázsolják a szépet, elősegi-
tik a még erősen kísértő ízlésbeli, vizuális és esztétikai analfabetizmus eredmé-
nyes felszámolását. Az irányzat törekvéseiben mélységesen demokratikus, kimoz-
dítja a művészetet arisztokratikus helyzetéből, s a néptömegek közkincsévé teszi.

A temesvári „designerek“ több területen kísérleteznek; nemcsak díszítőművé-
szeti tárgyakat, térplasztikai kompozíciókat terveznek a technika kínálta lehetősé-
gek, a tudományos eredmények felhasználásával, hanem gyárilag kivitelezhető
iparművészeti tárgyakra is gondolnak, nemkülönben az ipari környezet, a gépek, a
munkacsarnokok esztétikai megtervezésére s az iparilag termelt közszükségleti cikkek

művészi megformálására. A Szigma-csoport nem kötelezte el magát még egyik területnek sem, tevékenységével széles pászmát fog át; műtárgyakat, iparművészeti alkotásokat és ipari termékeket egyaránt tervez... Törekvéseik látszólagos többirányúság ellenére egyetlen cél felé tendálnak: „az együttesben való környezetalkotás“ felé. Weiner Mihálynéval vallják: „Az ember ősrégi törekvése, hogy formálja a teret, amelyben él, s ez saját világa megalkotásának egyik formája. A berendezett belső térnek mindig van érzelmi, tartalmi hangsúlya, kifejezi és jellemzi vele a berendező korát, nézeteit, helyzetét, ízlését, még akkor is, ha kész elemekből áll össze a berendezés vagy az öltözék. Az együttesalkotás maga is: a kifejezés módja, magas szinten maga is: külön művészeti ág.“ Ennek a „művészeti ágnak“ a szolgálatába szegődtek a temesvári szigmások. A maguk tervezte elemekkel, dekoratív tárgyakkal, ipari cikkekkel kísérelik meg berendezni a külső és belső tereket, hogy életünk szebb és örömtelibb legyen.

A csoportmunka

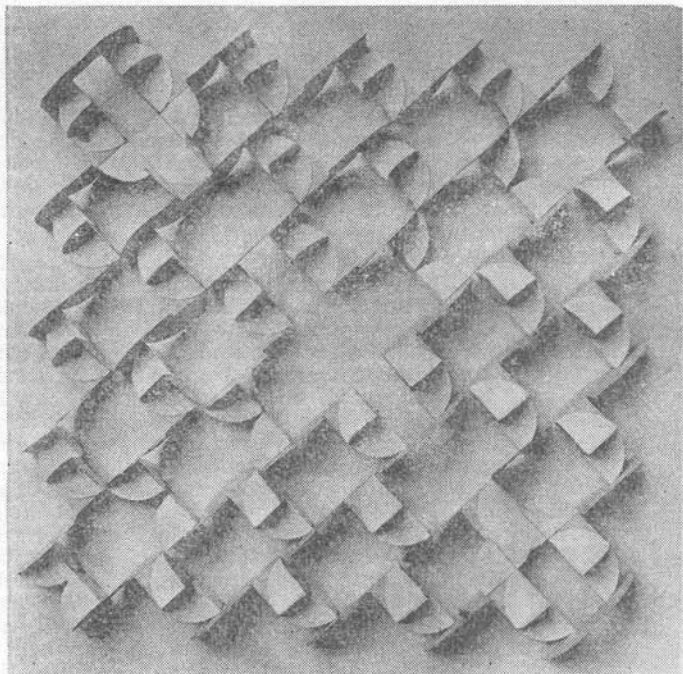
A csoportba tömörülésre is lényegében a Bauhaus példája adta meg az indítást. Walter Gropius, a Bauhaus atya ismételten leszögezte: „A közös célkitűzés és kifejezés-rokonság spontán csoporttudatból, kollektív intuícióból fakad, amelyekben kölcsönhatásban érvényesülnek pragmatikus követelményeink és szellemi ideáljaink. Ezért propagáltam az önkéntes »team«-munkát.“ A Szigma tagjai eltérő utakon jutottak el az ábrázoló festésztől a nonfiguratív táblaképekig, majd innen az op-artig s a kinetikus művészetig. Bertalan István és Constantin Flondor-Străinu még önálló kollektívokkal vettek részt a konstruktivizmus nagyszabású nürnbergi seregszemléjén 1969-ben. A Képzőművészek Szövetsége is még külön-külön díjazta őket újszerű munkásságukért. De épp a Nürnbergben szerzett tapasztalatok érlelték meg bennük az összefogás, a táborba tömörülés gondolatát. Törekvésekkel azonosította magát néhány induló fiatal művész... A csoport fokozatosan és nem buktatók nélkül kovácsolódott össze, vált igazán alkotó műhellyé. Nyilvánosság előtti első bemutatkozásuk annak idején méltó feltűnést kellett; a felfüggesztett mozgó fémlemez, a váltakozó fénnel megvilágított plasztikai szerkezetek nemcsak újszerűségükkel, hanem magas fokú művészi kiérlettségükkel is hatottak. A megérdemelt siker pezsgést, lendületet vitt a csoport munkájába. A közös műteremben lázas munka indult; közösen készítették a Diákház előcsarnokát díszítő konstrukció terveit, a December 30. út alkalmi dekorációit... Nem tudjuk, kinek az elgondolásai szerint készültek az egyes munkák, hogy kinek a kezemunkáját dicsérik az egyes makettek. Kívülálló nemigen ismerheti meg azt az utat, amely a koncepciótól a gyakorlati kivitelezésig vezet. A kis együttes dolgozott, a Szigma név hamarosan márkát jelentett. A kezdeti buzgalom viszont bizonyos idő után jócskán lelohadt, s a csoport munkájában újabban a válság jelei mutatkoznak... A tartományi kiállításokon csupán felvázolt tervek és kis méretű makettek mutatnak be, amelyek nem mindig rendelkeztek kellő meggyőző erővel, s elenyésző mértékben járultak hozzá a csoport nemes célkitűzéseinek széles körű propagálásához... Meghirdetett művészi programjukkal ellenkezően bizonyos arisztokratikus tendenciák is mutatkoztak körükben.

Ismételten Walter Gropiust kell idéznünk, aki a csoportmunkáról többek között a következőket írta: „Nézetem szerint legfőképpen előfeltételmentes szellemi attitűd szükséges ehhez, az a meggyőződés, hogy a kulturális növekedés előfeltétele a közös gondolkodás és cselekvés. Ebből kiindulva kell kialakítanunk a »team«-

munkát, amelyet az építészek többsége még csak nem is ismer. Viszonylag könnyű »gleichschaltolt« egyéneket közös munkára szorítani; egészen más azonban arra készíteni őket, hogy egyenjogú személyiségek között őrizték meg egyéniségüket, s ugyanakkor próbálják meg a lehető legtöbb érintkezési pont megtalálását. A »team«-munka a legjobb biztosíték arra, hogy az egyén ne degradálódjék pusztá számmá. Vitathatatlan persze, hogy az isteni szikra mindig az egyénből pattan ki, de az alkotó ember alkotókészsége a többiekkel kölcsönhatásban érik gyorsabban, tökéletesebbé. Olyan szempontok ezek, amelyeken jó, ha a temesvári Szigma—1 csoport tagjai ismételten elgondolkodnak. Nagyszerű és sokrétű terveik csak akkor és az által nyerhetnek magas szintű megvalósulást, ha végképp legyőzik tevékenységükben a hullámvölgyeket, a tétlenség visszatérő kísérteteit. Ha a csoport minden tagja tehetsége, fantáziája, gyakorlati készsége maximumával veszi ki részét a közös munkából, ha a csoport műterme újra igazi alkotóműhellyé válik.

Kritikai megjegyzéseinkkel nincs szándékunkban elmarasztalni a Szigma—1 csoport megfellebbezhetetlen eredményeit; munkásságukkal új távlatokat nyitottak a hazai képzőművészet fejlődésében. Törekvéseik az örök, a fehér foltok eltüntetését célozzák; az anyag, a technika, a művészet, a forma, a használati tárgy, a környezet ideális összhangjának megteremtését. Hihető, hogy a csoport s a műegyeteméről kikerülő művészek ezt a nagyfokú szintézist a következő évtizedekben az élet legfőbb területein megvalósítják.

Szekernyés János

Bertalan István—
Constantin Flondor:
Pontok és elemek